

Dámy a pánové, pokusím se Vás již příliš nezdržovat, nicméně mi dovoluji, abych pronesl pár slov k historii této stavby a k historickým souvislostem, které ji provázely.

Tuto budovu můžeme spolu s řadou dalších budov rozestých po celém městě vnímat i jako připomínkou doby, kdy se z Třebíče do celého světa rozjížděli povozy s kožedělnými a obuvnickými výrobky, které byly vyrobeny ve zdejších továrnách.

Počátek tohoto fenoménu najdeme koncem 18. století, kdy v Třebíči dochází k úpadku tehdy dominantního soukenictví, Třebíčští suknáři se totiž nebyli schopni sjednotit a založit společnou manufakturu, jak se tomu stalo v jiných městech a postupně zcela podlehli konkurenci tovární výroby z Brna, Přerova a dalších měst.

Uvolněné místo nejdůležitějšího průmyslového odvětví ve městě postupně převzalo koželužnictví, které zde mělo velmi dlouhou tradici. Koželužnictví je řemeslo velmi nákladné na vstupní kapitál, je třeba nakoupit kůže, zpracovat je a následně je máčet v kádích několik měsíců a v některých případech až po dobu dvou let. Teprve pak je kůže připravená k finální úpravě a případně k jejím přetvoření na finální výrobek.

I když na přelomu 18 a 19 století řada průmyslových odvětví procházela revolucí spočívající v zavádění nových technický postupů a nových strojů do výroby, koželužnictví tomu dlouho odolávalo. Koželužniční mistři zkrátka nebyli schopni našetřit dostatečný kapitál, který by jim umožnil rozsáhlou inovaci výroby. Když se podíváme do Třebíče na počátku 19. Století, tak zde najdeme několik rodinných koželužnických dílen, které byly rozmístěny při břehu řeky Jihlavy a které zaměstnávali menší či větší počet zaměstnanců.

A jednou z těchto dílen byla i dílna rodiny Budischowských. Tuto rodinu můžeme v Třebíči můžeme vysledovat již od 15. století a pravděpodobně jsou potomky zchudlého zemanského roku sídlícího v Budišově. Řemeslo se v rodině dědilo vždy z otce na nejstaršího syna a Budišovské můžeme pravidelně najít mezi předními měšťany své doby, někteří ve městě zastávali i ty nejvýznamnější úřady jako byla místa městských radních anebo starostů.

V roce 1833 umírá Johann Anton Budischowsky, který vlastnil koželužnickou manufakturu na Stařečce s 10 zaměstnanci a rodinného podniku se poté ujali nejstarší synové 25 letý Franz a 23 letý Karl. V různé míře se ale na vedení podílelo i jejich dalších šest sourozenců. O dětství Karla a Franze toho moc nevíme, ale pravděpodobně byli do podniku uvedeni přibližně ve 14 letech a zhruba v 17 letech byli vysláni na

několika letý vandr do světa. Jisté je ale to, že Karl i Franz měli podstatně větší ambice než jejich otec. Původní otcovu manufakturu totiž postupně rozšiřovali především se v roce 1836 pustili do stavby tohoto větrníku. I když odlišná povaha obou bratrů vedla k tomu, že si obchodně moc nerozuměli a postupně se jejich pracovní cesty zcela rozešli v osobní životě k sobě měli naopak velmi blízko. Oba si totiž jako svoje nevěsty vybrali dcery koželužského mistra z Hollabrunu a po jejich smrti si opět našli za manželky sestry, tentokrát to byli dcery soukeníka z Jihlavy. Tato manželství jim pomohla k finanční stabilizaci rodinného podniku a podpořila počáteční expanzi. Nicméně z počátku měl na jejich podnikání nejvýraznější vliv jiný sňatek a to sice jejich sestry Antonie, která si vzala Karla Leopolda Funduluse. Fundulus byl totiž zdatným obchodníkem a byl považován za nejbohatšího měšťana v Třebíči, působil také jako starosta města a poslanec zemského sněmu. A byl to právě Fundulus, který půjčil bratrům finance na stavbu tohoto větrníku.

Ten sloužil k mletí třísla, což je na prášek rozemletá kůra, ta totiž obsahuje několik chemických látek, které při dostatečně dlouhém působení na kůži upravují její vlastnosti a dodávají ji voděodolnost, pružnost, stálost a zároveň kůži barví. Kůru s největším obsahem třísla dodávají stromy rostoucí v jižní Americe (mimosa a kebračo), ty však byli z pochopitelných důvodů pro třebíčské koželužníky nedostupné a používali tak nejčastěji kůru z borovic anebo dubu ale částečně se požívala i řada jiných stromů. Při zpracování kůží se pak kůže nejdříve zbaví zbytků blan a masa, nechají se máčet ve vápně a povaří se, pak se zbaví chlupů a nakonec se dají do kání, anebo jam v zemi, kde se louhují ve vodě, do které se nasype právě třísla. Následně se musí kůže každých čtyři až šest týdnů přerovnat. Doba louhování se liší podle typu kůže od několika měsíců po 2 roky. Spotřeba třísla je při tomto procesu skutečně značná, ostatně stejně jako spotřeba vody.

Použité tříslu si dělníci vykupovali zpět a následně ho sušili na ulicích města a používali na otop. Zvláště v létě taky byli ulice města zasypány sušícím se tříslou a podle pamětníků dodávalo tříslu městu osobitou vůni.

Přírodní tříslu, tedy hraje ve výrobním procesu zcela nezastupitelnou roli. Ve třicátých letech 19. století pro místní mlynáře představovalo mletí třísla výhodný doplňkový zdroj zisku. S růstem výroby v třebíčské koželužnické výrobě ale mlynáři postupně přestávali stačit zásobovat místní trh. Důsledkem bylo, že se tříslu muselo vozit k mletí do okolních obcí a také se muselo dovážet z větší dálky. Tříslu se tak do Třebíče dováželo z 50 kilometrů vzdáleného Znojma, ale kvalitní duběnka s vysokým podílem tříslovin se

například musela do dovážet až z Uher. Třebíčští mlynáři pochopitelně situaci zneužívali a cenu za drcení neúměrně zvyšovali. Bratři Karl a Franz se tak rozhodli postavit si mlýn vlastní. Původní plány počítaly s mlýnem poháněným s pomocí koňské nebo volské síly, který měl stát na jiném místě, nakonec se však rozhodli pro dřevěný větrný mlýn.

Když však započali s přípravami na stavbu, vložil se do celé věci místní cech mlynářů, těm se pochopitelně nelíbilo, že by přišli o zajímavý zisk a tak se (s pomocí stížností a obstrukcí) snažili stavbě mlýna zabránit. Argumentovali tím, že přijdou o zisk, že koželužníci mlít nemůžou, stavba měla být konzultována s cechem, že mlýn bude rušit blízkou silnici a plašit povozy formanů jedoucích do Jihlavy, a v neposlední řadě pak napadali, to, že žár vzniklý třením lopat může mlýn snadno zapálit a požár by se pak přenesl na okolní budovy. Je třeba přiznat, že rychle se točící mlýnské kolo ve větrných i vodních mlýnech se skutečně velmi žhavilo, a když k tomu připočítáte prach z mletých

produktů, kterého byl každý mlýn plný, tak není překvapivé, že požáry byly ve mlýnech velmi časté. Obec po určitých průtazích však stavbu nakonec povolila, mlýn musel být ale postaven z kamene a z cihel. Historickým paradoxem je, že právě díky stížnostem mlynářů a díky tomu, že byl mlýn postavený jako kamenný se nám dochoval dodnes, zatímco budovy stěžujících se mlynářů už povětšinou dávno zanikly.

Spolu s mlýnem bylo u mlýna přistaveno dřevěné stavení se sedlovou střechou, které obsahovalo samostatné mlecí zařízení a také sklady.

Mlýn ke svému účelu nesloužil dlouho. Již někdy v 70. letech 19 století přestal být zcela využíván. Důvody byly dva, tím prvním bylo rozšíření parních strojů a tím druhým zavedení chemického čištění kůží, takže třísla bylo ve výrobě potřeba stále méně a méně.

Z mlýna bylo odstraněno mlecí zařízení nicméně zůstal stát a postupně chátral. V roce 1929, ho od tehdejší továrny Busi. a.s. odkoupila obec, opravila jej a interiér rozčlenila na několik provizorních bytů, ve kterých se bydlelo až do roku 1975. O dva roky později, při příležitosti oslav 700 let od založení města, byl mlýn opraven a získal zpět i symbolické kovové větrné lopatky.

Pojďme nyní ještě ve stručnosti dokončit životní příběhy obou původních majitelů tohoto větrníku Franze a Karla.

První z bratrů Franz Xaver Karl Joseph Budischowsky (*20.11.1808 †28.4.1885) se věnoval rozvoji původní rodinné dílny na Stařečce, postupně zakoupil několik okolních domů, statek v Kožichovicích a úspěšně také expandoval do Vídně, kde postavil továrnu.

Zemřel v roce 1885 v 77 letech jako otec 11 dětí, přičemž to poslední se narodilo v době, kdy bylo Franzovi 70 let.

Karel Ferdinand Leopold Budischowsky měl stejně jako jeho bratr ze dvou manželství, celkem 11 dětí. Karel zpočátku podnikal společně se svým bratrem, ale již v roce 1842 byl hlavním iniciátorem koupě Padrtova mlýna v Třebíči Borovině, jednalo se o vodní mlýn o výkonu 16 koňských sil, jehož tehdejší mlynář se postupně zadlužil. Celý areál mlýna s přilehlými pozemky o rozloze 25 hektarů koupil Karel za 9000 zlatých, které si z větší části půjčil od svého švagra Leopolda Funduluse. Tím ale investice neskočili spíše naopak, Karel začal v Borovině budovat rozsáhlou továrnu a do tří roky po koupi mlýna měl nově postavený komplex budov třínásobnou hodnotu. Kompletně se Karel do borovinské továrny přestěhoval v roce 1850 a v roce 1853 pak vyplatil svého bratra, který tehdy ještě měl v továrně spolupodílnictví. Karel patřil ve svém oboru

k nejprůbojnějším podnikatelům v celé Evropě, díky zavádění technologických novinek a nových výrobních postupů se výrobky z jeho továrny rozváželi do celého světa. Zatímco na začátku stála rodinná dílna s 10 zaměstnanci, na konci svého života již Karlova továrna zaměstnávala více jak 700 zaměstnanců a kromě zpracování kůží se zabývala výrobou řady dalších kožených výrobků, jako byli body, sedla, řemeny, rukavice a další. Karel byl v té době s výjimkou hraběte Waldsteina zdaleka nejbohatší občan Třebíče v továrně pracoval až do svých 76 let a zemřel dva roky poté, co v továrně přestal pracovat a rok před smrtí svého bratra v roce 1884.

Tento větrník tedy stojí na počátku vývoje, který proměnil Třebíč v jedno z nejvýznamnějších center výroby kůží a kožedělných výrobků na Evropském kontinentu. Tento „koželužnický fenomén“ v 19 století a ve druhé polovině 20 století zásadně přetvářel charakter Třebíče, budovali se rozsáhlé továrny, vznikali celé dělnické

čtvrťi a proměnila se sociální skladba obyvatel města. Tato historie je dnes ale téměř zapomenuta a zbývá nám již jen několik budov, které by nám to připomínali. Doufejme proto, že alespoň tento větrník bude stát i nadále.

Dámy a pánové děkuji Vám za pozornost.